

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНИМИ РИЗИКАМИ НА ГІРНИЧОДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Постановка проблеми. Статистика виробничого травматизму, професійної захворюваності в Україні свідчить про незадовільний стан умов праці та зростання рівнів професійного ризику, наслідками цього є те, що щороку мільярди гривень витрачаються на реабілітацію потерпілих від нещасних випадків на виробництві та осіб із професійними захворюваннями.

Протягом багатьох років високим залишається виробничий травматизм у вугільній промисловості як за абсолютними ознаками, так і за їх коефіцієнтами частоти. Аналіз обставин та причин смертельного травматизму на підприємствах вугільної галузі показує, що його основними чинниками є: зношеність шахтного фонду, погіршення гірничо-геологічних умов видобутку вугілля, низький рівень виробничої та технологічної дисципліни працівників, відсутність з боку керівників належного контролю за безпечним веденням робіт відповідно до нормативно-правових актів про охорону праці.

За допомогою організаційно-технічних заходів не завжди можливо повністю упередити несприятливий вплив ризикових чинників на діяльність підприємств, тому особливої актуальності набувають економічні інструменти управління професійними ризиками.

Розгляд питань щодо управління ризиками економічної діяльності знаходиться у центрі уваги вітчизняних науковців. Практика застосування управління ризиками тільки набуває широкого застосування на промислових підприємствах України як дієвий інструмент сучасного управління. Важливість обраного напрямку дослідження зумовлена особливими умовами розвитку управління професійними ризиками в Україні, який відрізняється від економічно розвинутих країн.

Значний внесок у дослідження умов праці як чинників професійного ризику зробили вітчизняні й зарубіжні вчені: М. Абрамов [1], О. Вагонова [2], Н. Вижул [3], П. Дорман [4]. Питання ролі, суті та видів професійних ризиків, управління ними, підвищення рівня професійної безпеки розглядаються в роботах багатьох вчених, в тому числі в роботах О. Амоші [5], В. Вітлінського [6-7], Ю. Драчука [8], О. Єфремової [9], С. Ілляшенка [10], В. Надраги [11], Н. Святохи [12] та багатьох інших.

Підвищення конкурентоспроможності країни на світовому ринку, пошук чинників її економічного зростання вимагає формування ефективної системи

управління професійними ризиками промислових підприємств. Важливим напрямом в досягненні поставленої мети є розвиток існуючого економічного механізму управління.

Але наразі в існуючих дослідженнях не приділяється достатньої уваги розвитку концептуальних положень управління професійними ризиками з позиції формування економічного механізму.

Метою даної статті є розробка економічного механізму управління професійними ризиками з урахуванням специфіки гірничодобувних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Непослідовність реформ, нестача інвестицій зумовили глибоку кризу вугільної галузі, в якій склалася вкрай негативна ситуація у сфері охорони праці. Незважаючи на позитивну динаміку виробничого травматизму за останні десять років, в тому числі й по вугільній галузі, саме 77% смертельно травмованих приходиться на дану галузь.

В 2015 році відбулися позитивні зміни у вугільній галузі, загальна кількість травмованих зменшилася на 63%, а смертельно травмованих взагалі на 80%. Вперше вугільна галузь за кількістю травмованих (752 особи) з першого місця перейшла на друге, бо найбільша кількість травмованих у 2015 році була у соціально-культурній сфері та торгівлі (898 осіб), а за кількістю смертельно травмованих (19 осіб) взагалі перейшла на шосте місце, або на 77,4% менше ніж у агропромисловому комплексі, який посідає перше місце (84 особи) (розраховано за даними [13]).

Але ці дані не є коректними, бо не враховують випадки виробничого травматизму в зоні проведення АТО. Та навіть без урахування виробничого травматизму на підприємствах, які знаходяться на території, не підконтрольній українській владі, по вугільній галузі має місце покращання тільки абсолютних показників, бо у 2015 році порівняно з 2014 роком коефіцієнт частоти на 1 млн т підвищився з 56,87 до 61,05, а коефіцієнт частоти на 1000 працівників – відповідно з 7,82 до 8,04 [14].

Треба відмітити, що високий рівень виробничого травматизму пояснюється не тільки об'єктивними причинами: зміною характеру виробничих відносин всередині підприємств, зламом існуючої схеми (вертикалі) управління охороною праці, старінням основних фондів тощо, а й зменшенням витрат на охорону праці, ослабленням виробничої дис-

ципліни, неритмічністю роботи, скороченням служб охорони праці. Одним з чинників є і «людський фактор», коли внаслідок незадовільної організації праці порушується технологічна дисципліна, а учасники виробничих процесів по всій вертикалі управління неадекватно відносяться до питань безпеки. Тим більше, що наразі відсутні ефективні стимули (крім самого життя, хоча для багатьох й воно – не стимул) працювати безпечно, без ризику для життя та здоров'я.

Аналіз досліджуваних причин свідчить про те, що превалюють організаційні причини, їх питома вага по вугільній промисловості в сукупності причин становить приблизно 84%.

Другий вид професійних ризиків, обумовлених умовами праці, – це професійні захворювання. Статистичні дані свідчать про найбільшу кількість профзахворювань саме у вугільній промисловості. Основні причини виникнення профзахворювань пов'язані із недосконалістю технологій, використанням застарілого устаткування, тривалою роботою в умовах дії несприятливих виробничих чинників, конструктивними недоліками гірничодобувного устаткування, неефективністю засобів захисту працюючих, порушенням правил охорони праці, режимів праці та відпочинку.

Дослідники в сфері управління економічним ризиком зосереджуються на трьох основних моментах: виявленні наслідків діяльності людей в ситуації ризику; умінні реагувати на вірогідні негативні наслідки, які можуть виникнути в результаті цієї діяльності; розробці і здійсненні заходів, за допомогою яких можуть бути усунені або компенсовані вірогідні негативні результати дій.

Проаналізувавши існуючі підходи до трактування поняття «економічний механізм», можна зробити висновок, що використання процесного підходу найбільш доцільне для досягнення цілей дослідження з позиції поєднання економічних важелів, стимулів, заходів з метою визначення економічних закономірностей процесу управління професійними ризиками, тобто під «економічним механізмом управління професійними ризиками промислового підприємства» пропонується розуміти сукупність ресурсів економічного процесу, який послідовно та ієрархічно упорядковує важелі, стимули й заходи впливу на складові професійної безпеки працівника на мікрорівні, визначає закономірності взаємодії матеріальних і нематеріальних ресурсів, способів їх поєднання для зменшення наслідків професійних ризиків та спрямований на збільшення соціально-економічної ефективності результатів роботи підприємства.

Управління із застосуванням економічного механізму управління професійними ризиками може дати необхідний результат лише внаслідок поєднання відповідно спрямованого взаємовпливу усіх

його елементів. Тому основним завданням у підвищенні рівня організації діяльності підприємств є створення дієвого економічного механізму управління професійними ризиками підприємства.

Підприємства різних галузей промисловості мають відповідні особливості, які суттєво впливають на їх функціонування, на можливість виникнення професійних ризиків. Зокрема, це повною мірою відноситься до гірничодобувних підприємств, тому економічний механізм управління професійними ризиками на них буде мати свої специфічні особливості, які повинні враховувати роботу у небезпечних для здоров'я та життя умовах праці.

Концептуальні положення економічного механізму управління професійними ризиками на основі галузево-процесного підходу повинні базуватися на дуже простому критерії: хто створює ризики, той ними й управляє, а держава повинна законодавчо закріпити мотивації, щоб керівництво підприємств запроваджувало необхідні заходи для зниження професійного ризику. Таким чином, концептуальні положення повинні включати:

запровадження, підтримку й вдосконалення системи моніторингу, аналізу, оцінки й контролю професійного ризику, умов праці в межах системи управління охороною праці на гірничодобувних підприємствах;

підготовку й проведення змін в системі обов'язкової підготовки шахтарів з питань запобігання професійним ризикам відносно застосування сучасних способів навчання. Найбільшу увагу слід приділити саме усвідомленню наслідків впливу шкідливих і несприятливих для здоров'я умов праці, які є на гірничодобувних підприємствах, а також необхідності застосування профілактики цих небезпек;

підготовку інформаційних програм для працівників шахт на тему запобігання професійним ризикам, які б інформували про наслідки та профілактику професійної небезпеки та пропагували нову культуру праці й охорони здоров'я;

підготовку й проведення відповідних змін з метою покращення функціонування профілактичного сектору послуг, насамперед, системи попереднього виявлення професійних захворювань;

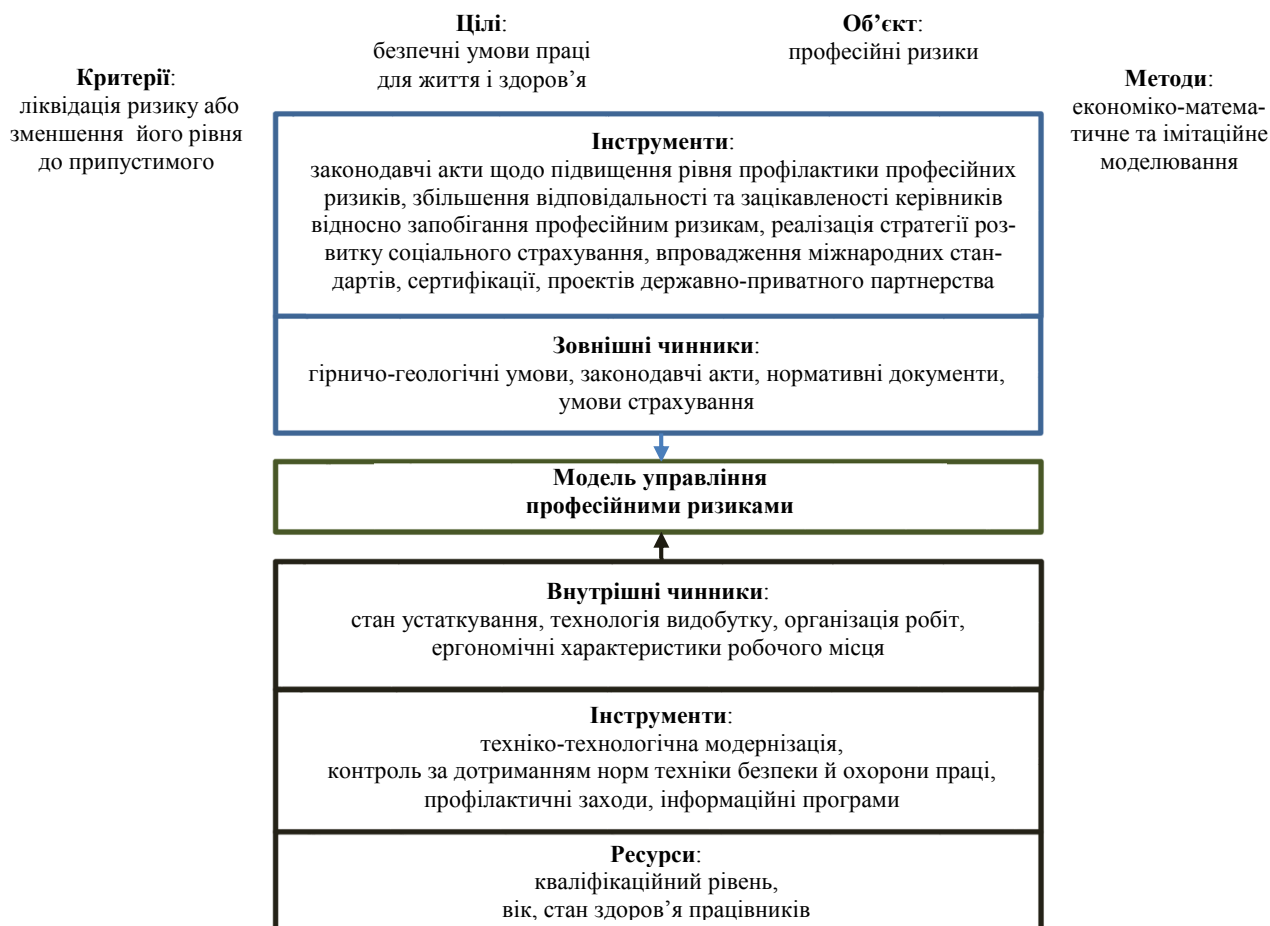
підготовку й проведення змін з метою покращення нагляду за відповідністю правовим вимогам щодо запобігання професійним ризикам;

підготовку й реалізацію проектів з впровадження, підтримки та вдосконалення системи управління професійними ризиками на базі міжнародних стандартів для гірничодобувних підприємств, що стануть важливим елементом відповідного підходу, моніторингу, оцінки і вдосконалення цієї системи.

Безумовно, для зниження рівня професійних ризиків гірничодобувні підприємства потребують

відповідної технічної модернізації, впровадження новітніх технологій видобування вугілля. Але, враховуючи надзвичайно важке фінансове становище не тільки вугільної галузі, але й всієї країни, яке наразі тільки погіршилося через події на сході, до економічного механізму управління професійними ризиками, який наведено на рисунку, в першу чергу,

потрібно включити найменш затратні способи, форми й інструменти впливу на процес управління професійними ризиками та на економічні відносини його учасників та які залежать не тільки від держави, керівництва підприємства, а й безпосередньо від працівників, від їх відношення до власної безпеки.

Рисунок. Економічний механізм управління професійними ризиками на гірничодобувних підприємствах

Але ефективне функціонування економічного механізму управління професійними ризиками неможливе без:

ретельного аналізу й діагностики фактичного стану профілактики професійних ризиків працівників вугільної промисловості України;

підготовки й проведення законодавчих змін щодо збільшення відповідальності роботодавців і керівників гірничодобувних підприємств за роботу своїх працівників у важких, шкідливих та несприятливих для здоров'я умовах без достатньої профілактики запобігання професійним ризикам. Також слід законодавчо закріпити їх зацікавленість у покращанні рівня умов праці шляхом запровадження системи диференційованих страхових внесків до Фонду соціального страхування та за рахунок реалізації проектів державно-приватного партнерства;

підготовки й проведення змін законодавчих актів щодо підвищення рівня профілактики професійних ризиків працівників, в тому числі профілактики професійних захворювань. Відповідні зміни у законодавчих актах повинні базуватися на вивченні та вимірюванні чинників, шкідливих для здоров'я, у тому числі канцерогенних. Вони повинні враховувати частоту, правила реєстрації результатів гігієнічної оцінки умов праці, профілактичного медичного обстеження, обсяги та якість медичних закладів. При цьому повинні бути забезпечені незалежність і відповідальність за дослідження стану здоров'я і психологічної сумісності та психологічні дослідження.

Висновки. Економічний механізм управління професійними ризиками на підприємстві включає комплекс послідовних заходів, спрямованих на

адаптацію, оновлення і вдосконалення складових механізму, передбачає узгодження управлінських рішень, економічних методів, інструментів, важелів, організаційного забезпечення діяльності щодо управління професійними ризиками з урахуванням специфіки гірничодобувних підприємств. Його ефективне функціонування неможливе без: ретельного аналізу й діагностики фактичного стану профілактики професійних ризиків працівників вугільної промисловості України; підготовки й проведення законодавчих змін щодо збільшення відповідальності роботодавців і керівників гірничодобувних підприємств за роботу своїх працівників та підвищення рівня профілактики професійних ризиків працівників.

Література

1. **Абрамов Н.Р.** Управление охраной труда. Стандартизованные требования и их реализация / Н.Р. Абрамов // Стандарты и качество. – 2006. – №1. – С. 50-52. 2. **Вагонова О.Г.** Економічні аспекти управління охороною праці на вугледобувних підприємствах: монографія / О.Г. Вагонова, Л.В. Касьяненко. – Дніпропетровськ: НГУ, 2013. – 186 с. 3. **Вижул Н.В.** Государственная политика в сфере промышленной безопасности и охраны труда в Украине / Н.В. Вижул // Охрана и экономика труда. – 2011. – №2(3). – С. 75-76. 4. **Дорман П.** Экономика охраны труда, здоровья и благосостояния на производстве / П. Дорман. – Женева, 2000. – 55 с. 5. **Амоша О.І.** Галузеві проблеми і пріоритети промислової політики України / О.І. Амоша [та ін.]: наук. доповідь. – Донецьк: Ін-т економіки промисловості НАН України, 2009. – 42 с. 6. **Вітлінський В.В.** Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику / В.В. Вітлінський. – К.: ДЕМІУР, 1996. – 212 с. 7. **Вітлінський В.В.** Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с. 8. **Драчук Ю.З.** Теоретичні аспекти дослідження економічних та страхових ризиків / В.О. Кравченко, Ю.З. Драчук // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2014. – № 2. – С. 21-28. 9. **Ефремова О.С.** Професійний ризик. Оцінка і визначення: практич. посібник / О.С. Ефремова. – М.: Альфа-Пресс, 2010. – 336 с. 10. **Ілляшенко С.М.** Методичні підходи до аналізу ризиків реінжинірингу бізнес-процесів / С.М. Ілляшенко // Економічне обґрунтування реінжинірингу бізнес-процесів виробничих підприємств: монографія; під заг. ред. Таранюк Л. М. – Суми: Мрія-1, 2010. – 440 с. 11. **Надрага В.І.** Методичні засади оцінювання професійних ризиків / В.І. Надрага // Економічний вісник Донбасу. – 2014.

– № 2 (36). – С. 192-199. 12. **Святохо Н.В.** К вопросу о сущности механизма в экономике / Н.В. Святохо, Э.Э. Сейтмаметова // Культура народов Причерноморья. – 2013. – № 265, Т. 2. – С. 70-75. 13. **Відомості** про стан виробничого травматизму за 12 місяців 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dnpp.gov.ua/index.php/uk/operativn-a-informatsiya/travmatizm/11245-vidomosti-pro-stan-virobnichogo-travmatizmu-za-dvanadtsyat-misjatsiv-2015-rik>. 14. **Статистика** виробничого травматизму на державних підприємствах, що знаходяться на території, підконтрольній українській владі станом на 01.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publi-sh/article?art_id=245078475&cat_id=202151.

Бойченко М. В. Економічний механізм управління професійними ризиками на гірничодобувних підприємствах

В статті обґрунтовано потребу в управлінні професійними ризиками на гірничодобувних підприємствах, сформульовано концептуальні положення формування економічного механізму управління професійними ризиками з урахуванням специфіки гірничодобувних підприємств та запропоновано відповідний механізм.

Ключові слова: професійні ризики, економічний механізм, управління, гірничодобувні підприємства.

Бойченко Н. В. Экономический механизм управления профессиональными рисками на горнодобывающих предприятиях

В статье обоснована необходимость в управлении профессиональными рисками на горнодобывающих предприятиях, сформулированы концептуальные положения формирования экономического механизма управления профессиональными рисками с учетом специфики горнодобывающих предприятий и предложен соответствующий механизм.

Ключевые слова: профессиональные риски, экономический механизм, управление, горнодобывающие предприятия.

Boichenko M. Economic mechanism for occupational risks management at mining enterprises

In the article the demand for occupational risks management is substantiated, conceptual issues are formed on the economic mechanism of occupational risks management subject to specifics of mining enterprises, and the corresponding mechanism is proposed.

Keywords: occupational risks, economic mechanism, management, mining enterprises.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2016
Прийнято до друку 22.06.2016